

II. Abdülhamid Döneminde Yabancı İşçilerin Çalıştırılmasının Kontrol Edilmesine Dönük Yeni Bir Bürokratik Uygulama**A New Bureaucratic Practice For Controlling the Employment of Foreign Workers During The Reign of Abdulhamid II.**Salih KALKAN ^{(1), (*)}**ÖZET**

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan fikir akımlarının etkisinde kalan işçiler, önemli bir sınıf haline gelmiştir. İşçi sınıfının ortaya çıkışı, dönemin politika ve yönetimlerini de etkilemiştir. Dünya'daki işçi hareketleri yabancı devletleri zor durumda bırakmıştır. Osmanlı döneminde modernleşen ulaşım ve yer altı kaynaklarının kullanımı açısından yabancı ve nitelikli işçilere gerek duyulmuştur. Bu gereklilik XIX. yüzyılın sonlarına doğru devam etmiştir. Fakat XX yüzyılın başlarına doğru dünyada gelişen anarşist hareketler, Osmanlı topraklarında bulunan yabancı işçilerin nüfuslarının kontrolüne dönük güvenlik politikaları ele alınmıştır. Bu süreçte yabancı işçilerin sayıları azaltılarak yerli işçilerin istihdam edilmelerine karar verilmiştir. Osmanlı, yabancı işçilerin ülkeye girişlerinde çok titiz çalışmalar yürütmekteydi. Sosyalist ve anarşist düşüncelere mensup olan işçiler ülkede kabul edilmemekteydi. Yabancı işçi sayılarında ilk dönemlerde artış sağlanmıştı. Fakat XIX. yüzyılın sonlarına doğru (II. Abdülhamid dönemi) işçilerin sayısının daha fazla artması için denge politikası yürütülmüştü. Bu bağlamda etkili olan dönemin sosyalist ve anarşist işçilerin kontrolünün bir sorun haline gelmesiyle alakalıydı.

Anahtar Kelimeler: Yabancı İşçi, Nitelikli İşgücü, İstihdam, Anarşist, Güvenlik

ABSTRACT

In the late 19th and early 20th centuries, workers became an important class, influenced by emerging ideas. The emergence of the working class also impacted politics and administration during this period. Labor movements around the world put foreign states in a difficult situation. In the Ottoman period, foreign and qualified workers were necessary for modernizing transportation and utilizing underground resources. This necessity persisted until the end of the 19th century. In the early 20th century, anarchist movements emerged worldwide. As a result, security policies were implemented to control the population of foreign workers in Ottoman lands. This led to a reduction in the number of foreign workers and a decision to hire more local workers. The Ottoman Empire had strict regulations regarding the admission of foreign workers into the country. Individuals with socialist or anarchist ideologies were not permitted to enter. Although the number of foreign workers initially increased, a balanced policy was implemented during the II. Abdulhamid period towards the end of the 19th century to prevent further increases.

Keywords: Foreign worker, Skilled Workforce, Employment, Anarchist, Security

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹Doktorant, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

salihkalkan65@gmail.com

 0000-0002-1221-0158

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :16.11.2023

Accepted/Kabul :20.12.2023

Published/Yayımlama :30.12.2023

Cited/Atf:

Kalkan, S. (2023). II. Abdülhamid Döneminde Yabancı İşçilerin Çalıştırılmasının Kontrol Edilmesine Dönük Yeni Bir Bürokratik Uygulama, *Bulanık MYO Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 13-24

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nin hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

GİRİŞ

XIX. yüzyılın başında, III. Selim ve II. Mahmut dönemlerini kapsayan yıllarda sanayileşme girişimleri devlet ve toplum hayatında da askeri alanda başlatılan yenileşme (Nizam-ı Cedid) hareketi

başlamıştı. Çoğunlukla askerin kullanacağı fes gibi kılık-kıyafet ile top ve tüfek gibi silah imalatına dair bir tür ithal ikameci sanayileşme olmuştu. Fakat bu politikalar ve tesisler, Batı'da olduğu kadar etkin bir kaynak temini ve tedarik zinciri sistemi üzerine bina edilmediği için sürdürülememiştir (Erdem, 2016:22).

Mısır Sorunu'nun içte ve dışta yarattığı sorunlardan kaynaklı II. Mahmut ve Mustafa Reşid Paşa İngiliz desteğine ihtiyaç duymuştu. Bu sorundan kaynaklı İngilizlere kapitülasyonlar verilmiş ve Balta Limanı Anlaşması imzalanmıştı(1838). Anlaşmayla birlikte İngilizlerin liberal ekonomi düşüncesi Osmanlı'da yerini almıştı. Osmanlı toprağında her türlü alış-veriş, alım-satım hakkı, Osmanlı tekel usulünün kaldırılması, yabancıların mal-alım satımı ve taşımalarında "tezkere" istenmemesi, ticaretlerinde "resim ödememeleri, iç gümrük resimlerinin kaldırılması, dışarıdan her türlü mal getirebilme ve bunları serbestçe satabilme ve bunları serbestçe satabilme, boğazlardan vergisiz mal geçirebilme hakkı gibi maddeler yer almıştı. İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston antlaşmayı şaheser olarak yorumlamıştır (Tanör, 2019:80). Bu antlaşma Osmanlı'yı iç Pazar haline getirmiş ve Avrupa'da kitle özelliğini kazanan işçilerin Osmanlı'da çalışma imkânını doğurmuştu.

Nitelikli iş gücünden yoksun olan Osmanlı, sanayileşmiş ülkelerden tecrübeli ve nitelikli emekten faydalanma seçeneğini gündeme getirmiştir. Nitelikli iş gücünün yetersizliğinin en önemli sebeplerinden sanayinin gelişmemiş olması, tarımla ilgilenen bir toplum olması ve bu iş gücü oluşturmada sanayi kuruluşlarının olmamasıydı. Bu konuda Avrupa genelinde araştırmalar yapıldığı, raporlar hazırlatıldığı ve yabancı işçi talebi için girişimlerde bulunulmuştu. Ülkeye emek ihraç eden ülkeler arasında Fransa, İngiltere, Avusturya, Belçika ve Almanya gelmekte olup; yabancı işçiler en çok maden ve tersanelerde istihdam edilmiştir (Aydoğan-Altuncu, 2016: 4).

Yabancı sermayenin etkili olduğu diğer bir alan ise demir yolu işletmeleriydi. Osmanlı demir yollarına yapılan yatırımın %90'ı yabancı olup Fransa en büyük pay sahibi olan devletti. Ayrıca, yapım için gereken teknolojik uzmanlık da -Osmanlı Devleti'nde henüz hiç bulunmadığından- tümüyle Avrupa'dan sağlanmıştı. Dahası, tek dikkate değer istisna olan Hicaz Demiryolu dışında, Osmanlı demir yolları, hemen hemen tamamı yabancılar tarafından işletilmiş, yönetilmiş ve denetlenmiştir. Demir yolu yapımında yerli işçiler sadece alt kademelerde çalışmaktaydı. Üst düzey kademelerin geneli ise yabancıların elindeydi (Tamçelik, 2000: 487).

Yer altı madenlerinin işletilmesinde etkili olan yabancı işçiler, yirminci yüzyılın başlarına doğru, maden cevherlerinin çoğu yabancıların elindeki madenlerden çıkarılmaktaydı; eldeki verilere göre, 1902-1908 döneminde toplam maden cevheri üretimi içindeki yabancı payı başlangıçta %50 iken %75'e kadar yükselmişti(Quataert,45:1987). 1905'de Ereğli Şirket-i Osmaniyesi haricinde yabancı şirketler etkili olmuştur. İngiliz Vital ve Fransız Ereğli, Dil Kırsiyet, Yunan Destoni ve İngiliz Pâpâyanî kumpanyaları gibi yabancı işletmeler etkiliydi. Yabancı şirketler madenlerde söz sahibi olmuştur (BOA, ZB. 486/41, 1324).

Yabancı şirketlere verilen bu imtiyazlar sonucunda, nitelikli işçilerin geneli yabancı ülkelerden emek göçüyle kapatılmaya çalışılmıştır. Bu göçlerle beraber işçilerin farklı görüş ve düşünceye sahip olmalarından kaynaklı dönemin emek sınıfında ortaya çıkan anarşist ve sosyalist düşüncelerin yabancı işçilere dönük önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler arasında işçiler üzerinde yeni bir kimlik olgusu gelişmiştir. Anarşist söylemlerin geliştiği silahlı olaylara katılan anarşist işçiler, Osmanlı Devleti'nde önemli bir sorun olarak görülmüş ve bununla beraber yabancı işçilerin gözetimini ele alan prosedürler yerini almıştır.

1.OSMANLI'DA YABANCI İŞÇİLER İSTİHDAMINDA İLK YERLER

Yabancı ülkelerden gelen işçiler genelde, maden işletmeleri ve demir yollarında çalışmıştır (Özcan, 2012:84). Osmanlı iş gücü içindeki yabancılar sadece üst düzey uzmanlar değildi. Demir yolu ve madencilik gibi alanlarda ülkenin hemen her bölgesinde çalışan önemli sayıda yabancı işçilere de rastlanmıştır. Teknolojilerin ülkede yeni olması, aynı şekilde daha alt düzeyde teknik eleman eksikliğini de ortaya çıkarmıştır. Bu iş gücü açığının karşılanabilmesi ise, yine yabancı işçilere başvurulmasıyla mümkün olabilmıştır (Yıldırım, 2017:4).

Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi'nden sonra nitelikli iş gücünün olmayışından dolayı yabancı işçiye ihtiyaç duymuştur. Nitelikli yabancı işgücü, usta ve mühendislerin istihdamı aracılığıyla know-how transferi olmuştur. Osmanlı ekonomisi kalifiye işgücü ve aynı zamanda ithal edilen makinelerin kullanımında nitelikli eleman sıkıntısı yaşamıştır. Makinelerin verimli bir şekilde kullanımı ve teknolojinin sürdürülebilirliğini sağlayabilecek işçi ve mühendislerin yokluğu, makinelerle birlikte işçi ve mühendislerin de transferini gerekli kılmıştır (Sarı, 2014: 239).

Nitelikli iş gücü konumunda bulunan yabancı mühendisler kendileriyle birlikte işçileri de getirmiştir. Bu işçiler genelde mühendisin kontrolünde çalışmaktaydılar. Herhangi bir sorun durumunda mühendis işçileri de alıp iş bırakma gibi görevleri de üstlenebilmiştir (BOA, HH. İ, 11/28, 1270).

1870'de ilk demir yollarından olan Rumeli demir yollarının inşa çalışmalarına, Osmanlı nüfusundan yeteri kadar nitelikli eleman olmadığından dolayı demir yolunun üst düzey kademesini yabancılar oluşturmuştu. Demir yolunun geçiş noktaları ve haritaların hazırlanma işi Fransız, Alman ve Avusturyalı uzmanlara aitti. Yine aynı yıl Almanya-Fransa arasında savaş çıkmıştı. Bunun üzerine burada çalışan personeller askerlik için memlekete çağrılmış demir yolu çalışmaları aksamıştır. Personel temini yolu yapan şirkete aitti. 1871 Küçükçekmece-Çatalca bölümünde işçiler arasında olaylar meydana gelmiş hatta cinayet vakaları bile olmuştur. Bundan dolayı devlet şirketten olayların önlenmesi ve olaylar eğer önlenemiyorsa yerli işçi çalıştırmasını istemiştir. Diğer bir öneri ise yerli işçi olmazsa zaptiye erleri burada görev alacak ve bunlara maaşı şirket ödeyecekti. Şirket güvenliğinin devlete ait olduğu, işçi konusunda da bu görevin şirkete ait olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti yeterli donanımda işçi olmayışından kaynaklı şirket kararlarını kabul etmiştir (Kırpık, 2004: 51).

Alaşehir ve Bilecik Demiryollarında istihdam edilen Karadağlı işçilere; demir yolu, madencilik, yol ve köprü yapımı, inşaatçılık, kamu ve özel sektöre ait fabrikalar gibi farklı alanlarda istihdam edilen

İtalyan işçilere ait bir hayli bilgi mevcuttur. Aynı şekilde Hırvat, Romen, Avusturyalı, Alman, İngiliz, Macar, Fransız ve İspanyol işçiler de Osmanlı sınırları içinde çeşitli alanlarda istihdam edilmiştir (Yıldırım 2017:43).

II. Abdülhamit döneminde Almanya ile Osmanlı toprakları üzerindeki demiryolu ulaşımı için ilişkiler geliştirilmiştir. İlk olarak İzmit-Ankara imtiyazı elde edilmiştir. 1896 yılında Eskişehir-Konya demiryolunun tamamlanmasından sonra büyük devletlerde Konya'dan Bağdat'a kadar uzanan demiryolu yapım hakkını elde etmek için çaba sarf etmiştir. Resmi olarak 5 Mart 1903'de Osmanlı Devleti-Almanya arasında "Anadolu Demiryolu Kumpanyası" için antlaşma sağlanmıştır (Ürkmez, 2006:105). Alman sermayesi demiryolunda egemen güç olmuştur. Alman mamulleri ucuz ve kaliteli olduğu için tamamen bu mamullerden yararlanılmış ve Alman teknik bilgisi geçerli olmuştur. Mühendis ve işçilerin çoğu Rum, İtalyan ve Türklerden oluşmaktaydı (Ortaylı, 1981: 90).

1890 Selanik-Manastır, Selanik-Dedeağaç-İstanbul demiryollarının inşasında 6000 kişilik işgücünün %30 kadarı İtalya, Belçika, Avusturya ve Almanya'dan getirilmiştir (Adanır,1995:39). 1891'de 400 İtalyan işçisinin pasaport parası ödemediği gelmesi gündeme gelmiştir. Nafia Nezareti, Selanik-Manastır hattının arızalı ve tünellerin yapılması için yabancı işçilere ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. İtalyanlar Anadolu'nun Bilecik hattında da istihdam edilmiştir. Sadaret, İtalyan işçilerinin gelmesinde sakınca olmayacağını belirtmişti (Kırpık,2004:52). Osmanlı Devleti tarafından Alaşehir-Karahisar arasındaki demiryolu hattında İtalyan işçiler çalışmıştır(BOA, HR. H, 542, 5, 1896). Ankara-Bilecik hattı arasında bulunan köprü tamiratında bir mühendis 10 İtalyan işçisi 28 Haziran 1897'de söz konusu tren hattına gitmişti (Kırpık,2004:52). Ankara-Polatlı demiryollarında çalışan yabancı işçiler arasında dört yüz İranlı, Avusturyalı, İtalya, Alman işçiler de bulunmuştu (BOA, BEO 27/2001, 1309).

1899 Bahriye Nezâreti'nden alınan pusulada Ereğli Maden Şirketi tarafından geçici yabancı işçi istihdamı ve Zonguldak'ta yapılacak liman ve rıhtım ile hatları birleşimi için işçi istihdamı gerekli görülmüştü. Bu şartlar içerisinde kalifiyeli işçi bulundurulması önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Şirketin, işçi alımının gerekli olduğu, bununla beraber Osmanlı Devleti'nden bu işlere vâkif olan işçilerin temin edilmesi, eğer kalifiyeli işçi yoksa da yabancı işçi istihdamının ihtiyaca tabi olmuştu. Madenlerde kalifiyeli işçi çalışması açısından, yabancı işçiler önemli roller üstlenmişlerdi(BOA, BEO, 977/73265, 1315).

Milliyeti	Sayısı
Karadağlı	296
İtalyan	273
Fransız	124
Avusturyalı	71
Yunan	22
İranlı	11
İngiliz	5
Sırp	1
Belirsiz	4
TOPLAM	807

Tablo 1: 1887 Tarihinde Ereğli Şirketinde Çalışan Yabancı İşçiler ve Milliyetleri (Kırpık,2004, 55-56)

1897 yılında Hamidiye Kaymakamlığı ile yapılan yazışmalarda Zonguldak mevkiinde çalışan yabancı işçilerin sayıları belirlenmişti. Bu işçilerin milliyetlere göre dağılımı 64 Yunanlı, 30 İtalyan, 66 Fransız, 100 Avusturya ve Karadağlı olmak üzere toplamda 260 yabancı işçi çalışmıştı. Bunlardan 132'si sair mevkilerde ve 128'i de perakende suretiyle kumpanya ve liman ocaklarında çalışıyordu. Hepsinin de pasaportu ve mürur tezkiresi mevcuttu. Ayrıca işçi çalıştırma ile ilgili nizamnamenin birinci maddesi gereğince, İstanbul'a gelen bir yabancı, Belediye ve Zaptiye Nezaretine, taşralarda ise mahalli idarecilere müracaatla izin almadıkça her ne için olursa olsun amele çalıştırılmamasına karar verilmişti (Özcan, 2012:99).

Yabancı işçilerin nüfuslarının artması ve bunların vefat etmesi nedeniyle iş esnasında ölen işçiler için mezarlık tahsis edilmiştir. Alaşehir şimendifer hattı yapımı münasebetiyle Karahisar-ı Sahib'te bulunan Katolik mezhebine mensup Fransa, İtalya ve Avusturya kökeninden olup vefat eden memur ve işçiler olmuştur. Gayrimüslimler, Cerir Kayas adlı mahallede Museviler mezarı yanında Katolikler içinde kabristan yapılması Eskişehir'de işçiler için bir mezarlığın kurulması istemiştir. Üç dönüm olan Museviler mezarının yanında yarım dönüm vefat eden Katolik mezhebinden olan işçilere tahsis edilmiştir (BOA, İ.DH. 1349/30, 1311).

Anadolu demiryolu hattının Eskişehir'den Konya'ya kadar olan kısmı tamamlanmış ve inşaa sırasında Eskişehir'de bulunan Avrupalı mühendisler ve amelenin gündün güne nüfusları artmıştır. Bunlardan ölüm olaylarının olması ve bunların defni için kasabaya yakın bir mahallin kabristan olması hakkında Rahip Evakim Efendi tarafından Osmanlı yönetimine başvurmuştur. Bursa'da Fransa konsolos vekâletinden alınan yazışmada kaymakamlıkla olan haber neticesinde kabristan edilmek üzere yerin kasabaya uzak olmasına ve تنها bir yer olması mezarlık için uygun görülmüştür. Rum ve Ermeni milletleri için kabristan olarak devlet tarafından şahıslara verilen bu arsanın iki dönümü kırk lira bedel karşılığında verilmiştir. İki dönüm arsanın kabristan olarak tutulmasında sakıncalı bir durumun olmayacağı yerel idareye bildirilmiştir. Gayrimüslim işçiler için kabristanın gerekli olduğu fakat bunun padişahın iznine bağlı olduğu vurgulanmıştır(BOA, İ.DH. 1327/14, 1313).

2. YABANCI İŞÇİLERİN İSTİHDAMINA YÖNELİK KISITLAMALAR

1 Mayıs kutlamaları işçi ve emek tarihinin önemli günlerinden biridir. İlk kez ABD'de 1886'da başlayan genel grev dünya tarihindeki yerini almıştır. 4 Mayıs'ta yaşanan "Haymarket Vakası" ile 1 Mayıs, 1889'da toplanan II. Enternasyonal'de "Uluslararası Emekçiler Günü" olarak kabul edilmiştir (Çetinkaya- Alkan, 2015:42).

1886'daki ABD'deki genel grevler ve işçi sorunları açısında dünyada önemli bir sorun haline gelmiştir. Ayrıca Balkanlar'da oluşan ayrılıkçı hareketlenmeler işçiler arasında sosyalist-milliyetçi bir anlayış ortaya çıkmıştı. 19.yüzyıl sonlarından itibaren fikir akımları işçiler arasında da etkili olmuştur. Osmanlı bu tarihten itibaren yabancı işçileri kontrol altında tutmaya çalışmıştır. 1893'te Şam, Beyrut, Harran tramvay şirketiyle yapılan sözleşmenin on altıncı maddesi uyarınca yabancı işçilerin çalıştırılmasına izin verilmemiştir. Ancak Ticaret ve Nâfia Nezâretine bildirilerine rağmen şirket,

yabancı işçilerin çalıştırılmalarına devam etmiştir. Bu şahısların bu sürede burada kalmakta oldukları, birleşecekleri ve kalmalarının sakıncalı olduğu görüşünü paylaşmıştı. Yabancı işçiler zaman zaman bir tehdit olarak görülmüştür. Devlet, bu çevrede onlardan ziyade iş bilir yerli işçilerin çalışmasının daha uygun olduğu kanısındaydı. Şirket tarafından ihtiyaç görülmesi durumunda fenni memurların dışında yabancı işçilerin istihdamına sıcak bakmamıştır (BOA, Y.PRK. DH. 7/14,1311).

Bu gelişmelerin sonucunda maden ve diğer hizmet alanlarında çalıştırılan yabancı işçilerin kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır. Karesi sancağına bağlı (Balıkesir) Firt nahiyesinde Mösyö Fosher madeninde yabancı işçi çalıştırılmasına dair Petre namında bir işçinin bulunduğu Hüdavendigar vilayetinde bu durum bilgilendirilmiştir. Bu bilgilendirmede yabancı işçilerin madende etkin bir şekilde yer aldığı görülmüştür. Yerli işçilerin madende çalışmasına dair düşüncelerin geliştiği bu dönemde yabancı işçilere sınırlandırılmalar getirilmiş ve daha sonra da yabancı işçilerin çalışmalarına yasak getirilmiştir. (BOA, DH. MKT 1847/37. 1308).

1880 ve 90'lı yıllarda anarşist düşünceler işçiler arasında etkili olmuştur. Avrupa'da oluşan bu tablonun Osmanlı'yı da etkileyeceği düşüncesiyle çok yoğun bir güvenlik önlemi alınmıştır. 1894 yılında Avrupa'da anarşist işçilerin öncülüğünde şiddet olayları artmıştır. Yalnızca Paris'te 11 bombalama olayında dokuz kişi ölmüş, İspanya'daki iki patlamada yine çok sayıda insan yaşamını kaybetmiştir. 1894'te Fransa'da Başkan Carnot bıçaklanarak öldürülmüş, 1897'de İspanya Başbakanı Canovas tabancayla vurulmuş ve aynı yıl İtalyan Kralı ciddi bir saldırıya maruz kalmıştır (Baktıaya, 2007:307). Bu durum genelde işçi sınıfının içinde yer alan kişiler tarafından yapılmıştır. Böyle bir durumun yaşanmaması için Osmanlı'ya gelen demiryolu işçileri arasından bulunabilecek anarşist ve sosyalistlerin ihbar edilmesine dair çalışmalar yapılmış ve sürekli diğer devletlerle iletişim halinde olmuşlardır. 1890 itibarıyla Osmanlı yönetimi işçilere karşı çok daha temkinli davranmıştır (BOA, HR. SFR.3 470/37, 1897).

İtalya, cinayet olaylarının önüne geçebilmek için diplomatik baskı sonrası Konferans çağrısı yapmıştır. Aralarında Osmanlı Devleti de olmak üzere 21 Avrupa ülkesinin katıldığı bu konferans 24 Kasım 1898'de Roma'da toplanmış ve 21 Aralık'a kadar sürmüştür. Konferans "Anarşistlere Karşı Toplumun Korunması" adında toplanmıştır (Baktıaya, 2007:308). Hatta bu fikirleri savunan anarşistlerin Roma Konferansının etkileri sonucundan Osmanlı Devleti'nde ihraçları gündeme gelmiştir. Rusya tebaasına kayıtlı bir anarşist mahkûm edilmiş sonra serbest bırakılmıştır. Simon adındaki bu şahsın Trabzon'dan Rusya'ya gönderilmek üzere bilgileri kayıt edilmiştir. Fakat bu durumda fotoğraflarının alınmaması yerel idareler uyarılarına neden olmuştur. Böyle olayların tekrar edilmemesi için anarşistlerin kesinlikle fotoğraflarının alınmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Devlet, diğer vilayetlerde anarşistlerin gelmesi durumunda fotoğraflarının alınması konusunda titiz çalışmalara önem vermiştir(BOA, DH.TMIK.M 265, 5 ,1326).

15 Ağustos 1900 yılında Türkiye'ye gelmek isteyen anarşist İtalyan işçi ve madencilerinin pasaportlarının vize edilmemesine dair Hariciye'den yurtdışındaki konsolosluklara genel bir bilgilendirme yapılmıştır. Liverpool, Hull, Glasgow, Manchester, Belfast, Wymouth, Dartmouth ve

Birmingham konsoloslukları uyarılmıştı. Wymouth Osmanlı konsolosluk yardımcısı ise “İtalyan işçi ve madencilerin evraklarının vize edilmesi ile ilgili olarak Masraf D’Affaires’ten usulüne uygun olarak telgraf aldım ve buna göre bu tür evraklara vize almayı reddedeceğim (BOA, HRSFR,3, 500/9, 1900 Varak 10). Dortmund konsolosu ise “Bu sabah aldığınız telgrafla ilgili talimatlarınızı kabul etmekten onur duyuyorum, onlara tüm gerekli ilgiyi göstereceklerini size bildirmek zorundayım” (BOA, HRSFR,3, 500/9, 1900. Varak 11). Bu kaynaklar, uluslararası bir birliğin anarşist işçilere karşı topyekûn hareket ettiklerine dair önemli belgeler olmuştur.

Zonguldak’ta da yabancı işçilerin istihdam edilmesine dair yasak kararı çıkartılmıştır. Köstence’den vize alan Avusturyalı işçilerin maden işletmelerinden çalışmaları yasaklanarak bu gibi yerlerde çalışmaları önlenmiştir (BOA, DH. MKT.2379.62, 1318). Zonguldak’ta şirketi Osmaniye ve Liman Şirketinden çalıştırılmak üzere gelen 200 kadar İtalyalı işçinin olduğu ve bunların bu şirketlerden çalıştırılmaları men edilmesi için çalışmalar yapılmıştır (BOA, DH. MKT. 2414. 78. 1318). 1903’ten bu İtalyan işçilerinin mürur tezkirelerini nerden aldıklarının araştırılması istenmiş ve bu tarihten itibaren ne İtalyan ne de başka yabancı işçilerin Zonguldak’ta çalışmasına izin verilmemiştir (BOA, DH. MKT, 2423/106, 1318). 1906’da Zonguldak’a çalışmak için İstanbul’a gelen İspanyol, anarşist düşüncesine sahip dört işçi, elçilik tercümanına bildirilmiş ve sınır dışı edilmesi istenmiştir (BOA, ZB. 352/118, 1324).

Özellikle II. Abdülhamid yabancı işçi istihdamına sıcak bakmamıştı, madenlerde çalışmak için gelen birçok yabancı işçi engellemelerle karşılaşmıştır. Zonguldak Ereğli’deki madenlerde birçok yabancı işçi çalıştığı ve bu yabancı işçi istihdamının önüne geçebilmek maden şirketine uyarılar yapılmıştır. (BOA BEO, 974/73001, 1315). Bolu sancağı dâhilindeki Zonguldak’ta inşa edilmekte olan liman ve rıhtımların yapımında 1600 işçi çalışmakta ve bunlardan 807’si yabancı işçiydi. Her gün sayıları artan bu işçiler ile Kürt işçiler arasında arbede yaşanmış ve neticesinde yaralanmalar olmuştur. Yabancı işçi ve yerli işçiler arasında şiddet olaylarını engellemek amacıyla yabancı işçi istihdamı engellenmiştir (BOA BEO 1000/74956, 1315).

II. Meşrutiyetin ilanı ile eylül sonuna kadar sürecek olan ve ülkenin sanayi bölgelerinin hemen hemen hepsinde bir grev patlaması yaşanmıştı. Bu grev dalgasının altında yatan en önemli sebep anayasanın tanıdığı özgürlükten ziyade %20’yi bulan enflasyon artışı ve hayat pahalılığıydı (Karabulut- Özkul, 2017: 57). Bu grevlerin diğer önemli sebeplerinden ise yabancı işçi istihdamıydı. Yabancı işçiler, yerli işçilere oranla yaşam koşulları ve ücretleri daha iyiydi. 1908 grev patlamasından sonra Paşabahçe’de yerli işçiler, yabancı işçilerin işe alımına karşı çıkarak greve başlamışlardı (BOA, ZB, 621/47 1324).

3. İŞÇİLERE DÖNÜK GÜVENLİK POLİTİKALARI VE DİSİPLİNİZE ÇALIŞMALARI

II. Abdülhamid döneminde anarşist ve sosyalist düşüncelere bağlı olan işçilerin gözetiminde tutulması ile beraber bunlar üzerinde kontrolü sağlamak amacıyla fotoğrafçılık gibi modern icatların etkili olmasına neden olmuştur. Özellikle Osmanlı’nın diğer devletlerinde etkili faaliyetler yürüten

Osmanlı konsoloslukları, şehbenderlikler ve Osmanlı memurları tarafından bu anarşistlerin fotoğrafları İstanbul'daki hafiyelere gönderilerek İstanbul'daki güvenlik sorunlarının sağlanması açısından önemli olmuştur. (BOA, HR, SYS, 2860, 53, 1896). İşçilerin anarşistlerle olan yakın ilişkileri sonucunda Avrupa'nın her bölgesinde bu güvenliği sağlamak amacıyla fotoğraf çekme, fişleme gibi önemli gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin İspanya'da ihraç edilen yedi anarşistin fotoğrafları alınmış ve bu fotoğraf nüshaları paylaşılmıştı (BOA, ZB, 322,3, 1323).

İskenderiye gibi önemli kentlerden İstanbul'a gelen ve fotoğrafları alınıp İstanbul'dan Bingazi'ye gönderilmesi ile Osmanlı'nın bu düşünceye sahip olanları kesinlikle İstanbul kabul etmediğini görmekteyiz. (BOA, ZB, 410,59, 1317). Atina'dan gelen iki anarşist hakkında bilgilendirme yapılmış ve bununla beraber gönderilen mektupta bu iki kişinin fotoğrafı da yer almıştır. (BOA, Y. PRK, ZB, 29, 26, 1319).

Anarşist ve sosyalist işçilerin yabancı şirketlerde çalışmalarına dönük isimleri ve nereli olduklarına dair defter veya kayıt altına alınması güvenlik açısından ele alındı. Dünyanın her yanında bu dönük güvenlik konulu içeriklerin ele alınmaları yenedünya düşüncesinde bio-iktidar politikalarının ilk etkisinin olduğu sınıflardan oldu. Şirket bünyesinde farklı etnik unsurlar yer almakla beraber bunların anarşist ve sosyalist olarak kayıtlarda rastlamaktayız. Bunlarla ilgili incelemeler sonucunda işçilerin kayıtlı oldukları ülkeye bildirilmeleri ve ülkeler arasında bu düşüncelerdeki işçi kesimini bir güvenlik sorunu olarak belirtmekle beraber ortak bir sorun olarak gördükleri fikri ön planda tuttuklarını belirtebiliriz. Bu fikirlerdeki işçilerin çoğu önemli derece de demiryolları, maden işletmelerinde görmek mümkündür (BOA, HR, SYS, 1759,2,1897). Ayrıca Osmanlı'da Üsküdar- Kadıköy Aydınlatma Cemiyetine ve İstanbul Metropolitan Railway Şirketi'ne mensup İngiliz Sosyalist Anarşist işçilerin yer aldığı ve bunların isimleri yazılarak Dâhiliye Nezareti Hariciye Nezareti tahkikat yaparak işçilerin gözetimde tutulmuştur (BOA, HR,SFR, 3, 481, 62, 1899).

İtalya'da gelişen Anarşist faaliyetlerin işçi kesimi etkilediği 1897 yılında da Osmanlıdaki Demiryolları yapımında İtalyan işçilerinde yer alması hükümeti tedirgin etmiştir. İtalyan işçiler kendi ülkelerinde şiddet olaylarının başını çekmiştir. Osmanlı'daki memurların bunlar hakkında takip ve kontrol edilmesi için önlemler alınmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak şahıs isimlerinin yazılması ve gerektiği vakit İtalyalı işçilerin ülkeye giriş yapmaları engellemeleri söz konusu olmuştur. İtalya'daki şehbenderlikle olan yazışmalarda bunları engellemeye dönük çalışmalar yapılmıştır (BOA, A,KMT, MHM, 541,20, 1315).

Dersaadet Rihtim Kumpanya çalışan İtalyalı işçiler arasında anarşist ve sosyalist olup olmadığına dair düzenlenip Roma Sefaretine gönderilen cetvelde işçilerin isimleri yer aldığını bunlar arasında teşhis edilip kontrol edilebilirliği sağlanmaya çalışılmıştı. Raporların tahkik edilmesi sonucunda diğer devletlerle ilgili bu konuda ortak çalışmalar yapılmıştır (BOA, HR, SYS, 1762, 50, 1899).

Anarşist işçilerin Osmanlı Devletinde kontrol edilmeleri Amerika veya diğer Avrupa devletlerinden gelen sefaret veya şehbenderliklerin bilgisi sonucunda değerlendirilmesine önem verilmiştir. İşçilerin

kontrol edilmesi amacıyla çalıştıkları yerler belirlenerek bunlara ait defterlerin tutulup kaydedilmesi devlet açısından güvenilirliği elzemdi. Bu işçiler üzerindeki titiz çalışmalar sonucunda işçilerin tam olarak yerlerinin belirlenmesi Osmanlı'da bireyler üzerinde kontrol mekanizmasının etkili olduğunu görmekteyiz (BOA, HR,SYS, 1760,32, 1898).

Anarşist işçilerin gözetimiyle alakalı görevlendirilen diğer bir kesim ise II. Abdülhamid Döneminde etkili olan hafiyelerdi. Hafiyeler yurtdışından gelen bilgileri dikkate alarak sorunların giderilmesi adına önemli tahkikatlar yapmıştır. Dersaadet rıhtımlarındaki taş ocağında ve şimendifer idaresinde çalışan işçilerin gözetimi önemli derece yer edinmiştir. Amerika'dan (New York, Washington) bulunan sefaretlerin uyarıları sonucunda bu düşüncedeki işçilerin gözetimde bulunmasına önem verilmesi dünyada işçilere karşı gelişen karşıt fikirlerin 1890'ların başında yaygın bir düşünce olarak görülmüştür (BOA, HR,SYS, 2862, 17, 1898).

Yabancı işçilerin hüviyetlerinin belirlenmesi konusunda titiz çalışmaları sonucunda bir Alman ve İtalyalı kadından doğan Paço adlı bir anarşist işçinin takip edilmesi bizlere kontrol sisteminin ne derece de önemli olduğunu göstermiştir. Paço adlı anarşistin gözetimi sonucunda tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır (BOA, HRSYS, 1760, 33, 1316, 1898).

1907 yılında uluslararası ilişkilerde anarşist fikirlere karşı ortak bir çalışma yürütme durumu söz konusuydu. Şüpheli konumunda bulunan anarşistlerin hüviyetleri eşkâlleri belirlenerek İspanya tarafından ihraçlarına neden olmuştur. Buna dair ifadelerde çoğunun uluslararası anlamda güvenlik endişesiyle birlikte fotoğrafları alınarak beraber hareket ettikleri ve beraber bir tutum aldıklarını görmekteyiz. Fotoğrafları Zaptiye nezaretine ulaşmasıyla beraber diplomasi alanında bir gelişme yaratmasına neden olmuştur. Gerek bu fikirlerin temsilcisi olan anarşistler ve gerek bu fikirlerle hareket eden işçilere karşı bütün devletlerin birlikte hareket etmesi sorunun ne derece de büyüdüğünü söylemek mümkündür (BOA, Y,MTV, 300, 132, 1325).

SONUÇ

Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin ardından toplumsal anlamda birçok değişiklikler meydana gelmişti. Beraberinde birçok sınıf, sosyo-ekonomik öğretiler yerini almış ve tarım toplumun yerini sanayi toplumu olarak işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı'da sanayileşmede geri kalmışlık, tarım toplumunun daha baskın olması sebebiyle işçi sınıfının oluşumu için yetersizdi. Osmanlı, iç sorunlarından dolayı toprak kayıplarının yerine serbest ekonomi ve iç pazar durumunu kabullenerek Batılı devletlere kapitülasyonlar vermişti. Özellikle İngilizlerle yaptığı anlaşma sonucu şirketler maden işletmelerinde etkili olmuştu. Osmanlı'da nitelikli iş gücünün olmayışı yabancı işçilerin daha çok ön planda olmasını sağlamıştı. XIX. ve XX. yy'da, işçi hareketlerinin gelişimi, işçi sınıfının oluşumu için bir dönüm noktası olmuş ABD ve Avrupa'da büyük kitleler oluşturmuştu. Fikir akımlarının etkisiyle şiddet olaylarına karışan işçiler beynelmilel bir sorun haline gelmişlerdi. İtalyalı işçilerin diğer ülkelerde şiddet olaylarına karışması ile Roma'da anarşizme karşı bir kongre

hazırlamış ve kongrede Osmanlı Devleti de yer almıştı. Anarşizmin en büyük savunucuları ise işçiler olmuştur.

Yabancı işçiler, XIX. yy itibariyle II. Abdülhamid döneminin başlarına kadar rahat bir şekilde ülkeye gelmekteydi. 1890'ların başında ABD ve Avrupa'daki gelişen işçi hareketlerinde anarşi ve sosyalist düşünce hâkim olmasından dolayı işçiler gözetim altında tutulmuştu. İşçilerin zaman zaman ülkeye gelişleri kısıtlanmış ve bunun yerine yerli işçilerin istihdamı sağlanmıştı. Fakat nitelikli iş gücü olmamasından dolayı tekrar yabancı işçilerin çalışmasına izin verilmişti. Osmanlı'da yerli işçi, sınıf bilincinden yoksun iken yabancı işçilerde bu durum tam tersiydi. Yabancı işçilerin sayılarının artması ve bir arada toplanmaları devlet için büyük bir tehditti. Bu nedenle devlet, yabancı işçileri tahakküm altında tutmasını amaç edinmişti.

Diğer bir önemli sorun ise anarşist faaliyetlerin etkisinde kalan işçilerin kontrol edilmesi durumuydu. Osmanlı bu nedenden dolayı yabancı işçilerin kısıtlamalarına dönük yeni faaliyetler geliştirmiştir. İşçilerin kontrol edilebilirliğini sağlamak amacıyla kimlik, fotoğraf ve defter kayıtları gibi modern güvenlik unsuru kavramlarının devletlerdeki yerini almasını sağlamıştır. Bu durum ulus devlet bağlamında modern birey olgusunu yaratmaya yönelik politikaların doğmasına zemin hazırlamıştır. Devlet-birey arasındaki gerçekleşen oluşum modern bireyi kontrol etme sorunu biyo-iktidar ve biyo-politika etkisiyle yeni yönetim anlayışları üzerinde disiplin toplumunun yaratılmasına ön ayak olmuştur.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma, doküman analizi tekniği kullanılarak yapılmıştır. Yapılan bu çalışma insan ve/veya hayvanı kapsamına alan herhangi bir deneysel vb. saha çalışması içermemesi nedeniyle etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adanır, F. (1995). Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923*, Der: Mete Tunçay-Erik J. Zürcher, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetinkaya, Y. Doğan-Alkan Mehmet Ö. (2015), *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1981). *II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Quataert, D. (1987). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881 -1908)*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Tanör, B. (2019), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldırım, K. (2017). Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) *Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Aydoğan, Enver-Altuncu, Zeynep, (2016). Son Dönem Osmanlı İşgücünde Farklılık Yönetiminden Kopuş: Yabancılaşma Sorunu. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 51, (2), 1- 23.
- Baktıaya, A. (2007). 19. Yüzyılda Teröre Karşı Uluslararası Güvenlik İş Birliği Geliştirme Çabaları: *1898 Roma Konferansı Bilgi ve Bellek Dergisi*, 50-76.

- Erdem E. (2016), Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetle, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 17-44.
- Karabulut, U. – Özkul, Ömer F. (2017). II. Meşrutiyetin İlanından Tatil-İ Eşgal Kanunu'na (1909) Osmanlı Payitahtında İşçi Hareketleri, *Belgi Dergisi*, II, 14, Denizli, 568-579.
- Özcan U.(2012-2) Sultan Abdülhamit Dönemi Osmanlı Devletinde Yabancı İşçiler: Karadağlılar, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (Temmuz-Aralık) (Balkan Özel Sayısı-II, 83-106.
- Sarı, H. (2014). Bir Yabancı Mühendisin Osmanlı Demiryollarında Çalışma Tecrübesi: Friedrich Emil Mielke'nin Günlüğü (1912-1919), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 13 (25-26), 235-278.
- Tamçelik, S. (2000) Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihî Gelişim İçerisinde Siyasî, *İktisadî ve Sosyal Etkileri*, *Erdem Dergisi*, XII (35), 483-535.
- Kırpık, C. (2004). *Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Tarih ABD, Isparta
- Naim Ürkmez, (2006). *II. Abdülhamit'in Modernleşme Anlayışı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.

Arşiv Kaynakları

- BOA, A,KMT, MHM, 541,20, 1315
- BOA BEO 1000/74956, 1315
- BOA BEO, 974/73001, 1315.
- BOA, BEO 27/2001, 1309.
- BOA, BEO, 977/73265, 1315.
- BOA, DH. MKT 1847/37. 1308
- BOA, DH. MKT, 2423/106, 1318.
- BOA, DH. MKT. 2414. 78. 1318.
- BOA, DH. MKT.2379.62, 1318.
- (BOA, DH.TMIK.M 265, 5 ,1326)
- BOA, HH. İ, 11/28, 1270.
- BOA, HR. H, 542, 5, 1896.
- BOA, HR. SFR.3 470/37, 1897.
- BOA, HR.SFR,3, 500/9, 1900 Varak 10.
- BOA, HR.SFR,3, 500/9, 1900. Varak 11
- BOA, HR,SFR, 3, 481, 62, 1899
- BOA, HR.SYS, 1760, 33, 1316, 1898.
- BOA, HR.SYS, 2862, 17, 1898
- BOA, HR.SYS, 1760, 33, 1316, 1898.
- BOA, HR, SYS, 1762, 50, 1899.
- BOA, HR,SYS, 1759,2, 1897.
- BOA, HR, SYS, 2860, 53, 1896
- BOA, İ.DH. 1327/14, 1313.
- BOA, İ.DH. 1349/30, 1311.
- BOA, Y.PRK. DH. 7/14,1311.
- BOA, Y.MTV, 300, 132, 1325
- BOA, Y.MTV, 300, 132, 1325

BOA, Y. PRK, ZB, 29, 26, 1319.

BOA, ZB, 621/47 1324.

BOA, ZB. 352/118, 1324.

BOA, ZB. 486/41, 1324.

BOA, ZB, 322,3, 1323.